

ТРАДИЦІЯ ЯК ТРАВМА У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРІ

Пригода-Донець Т. М.

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри культурології

Волинський національний університет імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

Часто культурна традиція інтерпретується як історична і культурна пам'ять, що покликана утримувати і передавати наступним поколінням колективний досвід, смислові і ціннісні структури спільноти, які, власне, і роблять її цілісним і стійким утворенням. Слід зазначити, що традиції – це комплексний феномен, це пам'ять як про щось позитивне, конструктивне, оптимістичне, так і про негативні переживання, трагічні події, неприємні ситуації. Культур-філософські рефлексії передбачають різні концептуальні та методологічні підходи до осмислення історико-культурної спадщини. Медіапростір у всій своїй багатоманітності теж пропонує численні альтернативи, інтерпретації, гіпотези пам'ятних моментів української історії та культури – давньої, архаїчної і новітньої. Наша культурна спадщина постає як досить строката суміш різних явищ, фактів, постатей, якостей, традицій тощо. І часто саме трагічні періоди, драматичні події, суперечливі фігури, аномальні «білі плями», значною мірою, стають визначальними моментами, точками біфуркації, що формують наш менталітет, національну ідентичність, хронотоп, традиції, вектори соціокультурного руху. Ці історичні травми – або забуті і витіснені, або перетворені у героїзовані та оромантизовані сюжети-міфологеми – присутні у нашому етноментальному просторі.

Традиція, як правило, працює у реєстрі «пам'ять/забуття», де забуте знаменує певну національну чи соціальну травму різної генези. Патологічні і болючі моменти історії як несвідомі ментальні конструкти, безперечно, впливають на усі суспільні процеси, але, як правило, не артикулюються, не усвідомлюються, не визнаються як непривабливий досвід. Можемо спостерігати дуже різні стратегії щодо цієї соціокультурної реальності. У традиціоналістському (народницькому) дискурсі культурні здобутки досліджуються і презентуються, закриваючи якісь не зовсім «приємні» характеристики чи явища, формуючи спотворене уявлення про минуле. Культивування травматичного досвіду, драматизація певних історико-культурних аспектів, відсутність аналітичного підходу до «уроків» історії і культури, уникання саморефлексії як можливості терапевтичного катарсису, вивільнення ресурсного потенціалу, або відверте чи сором'язливе замовчування (у тому числі через спотворення)

невідних для актуального суспільного реноме подій – наслідки таких патернів колективної поведінки. У такому сенсі важко визначити наступне: забуття – це прийняття чи, все ж, не-прийняття хворобливих спогадів, намагання витіснити чи оправдати якісь неприглядні сторінки історії, а їх у нашому минулому багато, як, зрештою, у будь-якої нації, що проходила складний і тривалий час свого становлення.

Е. Толле, відомий сучасний філософ, у праці «Нова земля» розмірковує про таке явище як «тіло болю», що тотально вміщує у собі думки про минуле як тягар, в'язницю, основу сприйняття. Він вважає, що ментальне смакування негативних спогадів, відсутність здатності відпускати, проживати і пізнавати ці емоції, формує залишковий біль від травматичних подій (2). Таким чином «тіло болю» (колективне тіло травми) каналізує творчий потенціал з майбутнього спільноти у її ретроспективну реальність, яка або заперечується, або сакралізується, романтизується, набуває ідеалістичного уявного вияву – консервує деструктивний досвід. Нещастя, біда, неволя, втрата – архетипи, що транслюються через біль, тіло болю, присутні у традиційному мистецтві і в сучасних медіа, що потребує ретельної трансформації.

Який шлях зцілення обрати: колективний психоаналіз (чи інші психотерапевтичні практики) чи забуття колективного неврозу цілого етносу (не ятрити, не лізти з брутальними розслідуваннями, не стимулювати біль). «Можна наполягати на тому, що слід звільнити свідомість від неврозу, а суспільство від репресивності через усвідомлення травматичних переживань. Та чи не може усвідомлення травматичного досвіду призвести до нової форми психічної й соціальної патології? Чи не варто все ж таки щось забути назавжди?», – зауважує Кебуладзе [1, с. 29]. Очевидно, ці питання лежать у багатьох площинах і не мають одного знаменника. Регресивні практики можуть підкинути енергії старим історичним ранах сформувати нові зони колективного болю. Забуття може просто витіснити, але не вилікувати, не змінити. Зрештою, іноді варто залишити традицію у минулому як віджилий досвід, як втрату. Питання залишається відкритим не лише на рівні особистого вибору чи вподобання в міру власної травмованості, а й у контексті державної культурної політики, масової інформації, освіти, наукових досліджень. Тому часто така важлива стратегічна смислоутворююча функція дістається спорадичним і часто спекулятивним медіаагентам впливу.

І так як сьогодні одним з найпоширеніших джерел інформації є нові медіа, то варто звернути увагу на те, як транслюються ці тенденції у медіапросторі, у комунікативній реальності, що формують актуальні сенси і перспективи. Мас-медіа для підвищення рейтингів піднімають болючі для суспільства теми, у тому числі історичні події, додаючи їм дискусійності, інтриги, конспірологічності, «жовтизни» і т. п. Популярні сюжети стосуються таких історичних явищ як, до прикладу, язичництво (неоязичництво), прийняття і поширення християнства, стосунки з

московією, московська церква, козацтво, руїна, так і пізніших: розстріляне відродження, голодомор, рух спротиву радянській владі, репресії, зрадництво, русифікація, «советізація» української історії і культури і т. п. Частина цих тем майже не висвітлювалася у радянській історіографії або мала негативні чи специфічні інтерпретації, пізніше, після проголошення незалежності, ці тригерні питання теж мали дуже різні тлумачення і коментування у медійному полі: від свідомого і відвертого спотворення на користь певних політичних ідей і політизованих суспільних рухів до фрагментарних досліджень локальних подій і постатей, що не дає цілісного і більш-менш методологічно вивіреного історичного знання і адекватної колективної пам'яті.

Мас-медійний простір пропонує велику кількість інформації, часто неперевіреного характеру, що провокує у подальшому довільні тлумачення історичного матеріалу, маніпулятивні висновки та узагальнення, відсутність диференційованого підходу до публікацій. Йдеться про випадки, наприклад, коли в один причинно-наслідковий ряд вибудовуються якісь приватні спогади, документи, окремі свідчення без достатнього підтвердження, ідеологічно заангажовані дослідження, політичні замовлення тощо. Зокрема, акцент на негативних емоціях, психологічні спекуляції на болючих сторінках минулого не лише не упереджують від історичних помилок, а ще більше травмують колективну психіку сучасного українського суспільства. Можемо навіть констатувати стигматизацію цих історичних уроків, формування у сучасної людини стереотипної реакції на подразнюючий чинник, особливих світоглядних пробілин, що не допускають певну історичну інформацію. І коли ми прагнемо відтворювати традицію, наповнювати її конкретним життям, такі моделі колективної пам'яті сприяють неадекватному і хворобливому сприйняттю не лише ретро-, а й перспективи нашої країни. Нам, навпаки, варто терапевтично визнавати свій історичний досвід, звільнятися від моралізаторських обмежень у його сприйнятті, трансформувати його у новітні практики спільного творення власного світу. Тому медіаграмотність, інфогігієна, професійна медіаетика є одним з важливих чинників зцілення від минулих травм, одужання від тіла болю. Війна загострює ці проблеми, додає нові травми, змушує не просто констатувати колосальний травматичний досвід українців, а й напрацьовувати шляхи його вирішення, у тому числі з допомогою медіа.

Література:

1. Кебуладзе В. Пам'ять і забуття. Філософська думка. 2013. № 6. С. 29-35
2. Толле Е. Нова Земля. Частина 5. Тіло болю. URL: https://www.youtube.com/watch?v=4CsDWWBZC9k&ab_channel=OSA